

ІВАН БАГРЯНИЙ: ВЕЛИКА СПРАВА ПОТРЕБУЄ ВЕЛИКОГО СЕРЦЯ

До 115-річчя від дня народження Івана Багряного

Напередодні ювілею розмовляємо з дослідником життя і творчості Івана Багряного, представником Фондації імені І.Багряного (США) в Україні, письменником Олександром ШУГАЄМ.

– Пане Олександрє, 2 жовтня виповнюється 115 років з дня народження видатного прозаїка, поета, драматурга, публіциста, громадсько-політичного діяча Івана Багряного. Ви, як багатолітній дослідник його життя і творчості, можете пояснити, чому ім'я Івана Павловича Лозов'яги (Багрянний – його літературний псевдонім) ще й досі лишається непізнаним в українському соціумі?

– Якщо коротко, то пояснення слід шукати у кожному з нас. На переконання Багряного: велика справа потребує великого серця, тобто любові, праці і саможертвості. У нас же, українців, чомусь виходить усе навпаки: спочатку ейфорія, славослів'я, а потім забуття. І це тоді, коли перший Президент України Леонід Кравчук назвав Івана Багряного Великим Українцем. Цитую: «Українська незалежність відкрила для нас І.Багряного. Відкрила і особисто для мене. І.Багрянний увійшов у моє духовне життя. Мене вражає глибина думок письменника про «свою хату». Замислююся над його словами: «Поки ми не маємо свого місця під сонцем, поки ми не маємо «свої хати» своєї Держави, ми є ніщо, ми є підніжки і погній чужої «правди» і чужої ідеї. І вся геніальність та найбільша філософська велич кожного з нас то є нуль, коли не сперта на реальну велич нації». Так писав І.Багрянний у політичному трактаті «Наші позиції» 1945 року, живучи в Німеччині, в Аугсбурзі та обдумуючи програмові завдання нової партії, що мала постати як Українська Демократична Республіканська Партія (УДРП).

Тепер ми маємо «свою хату» – свою Державу. На жаль, ще не навчилися правильно жити в цій «хаті», облаштовувати її як слід».

Це щире зізнання Леоніда Макаровича з мого інтерв'ю з ним («Іван Багрянний: нове й маловідоме», кн. друга). Не навчилися правильно жити тоді, на початку нашої незалежності, і, схоже, що й тепер, коли позаду вже тридцять років (!). Знаємо, сім останніх років із них – це вимушена, виснажлива оборонна війна з російським агресором. А що робили двадцять три роки перед цим?

Нагадаю: перший Президент України Л.Кравчук очолював Ювілейний комітет з відзначення 90-річчя з дня народження І.Багряного. Урочистості відбувалися в Національному оперному театрі ім. Т.Шевченка. (Тоді мені випало виконувати обов'язки відповідального секретаря оргкомітету, і я разом з головою Фондації доктором Анатолієм Лисим подав ідею заснувати престижну премію імені Івана Багряного за визначний внесок у розбудову Української держави та консолідацію суспільства, написав положення. Першим лауреатом запропонував Івана Дзюбу, і це підтримали. Премія прижилася). Усе ніби йшло до того, що з ім'ям

Багряного ми будемо жити й далі. І не тільки ми, рядові громадяни, а й наш політикум, різні очільники, провідники та всенародно обрані президенти.

– Ви поділяєте думку академіка Івана Дзюби, що політичні концепції стосовно розбудови Української держави, висловлені свого часу Іваном Багрянним, не тільки не були належно оцінені, а й затребувані як у діаспорі, так і на його Батьківщині?

– Сталося не так, як повинно було б статися. Бо вже наступники Леоніда Кравчука навряд чи хоч щось прочитали з творів та політичних передбачень Івана Багряного. (Краще б я помилився!). Пам'ятаєте, як один з наших президентів, звертаючись до загалу, запитував: «Скажіть мені, яку Україну будувати, і я вам

її побудую». Ніби йшлося не про європейську країну з давніми, столітніми традиціями, а про якусь ординарну будівлю. Бо якщо не знаєш мети (і не тільки своєї, а й багатомільйонного народу), то чого взяв у руки гетьманську булаву? Але добре, що Президент видав книжку «Україна – не Росія». Тоді це прозвучало!

Чи спромоглися інші президенти на значні узагальнення, підсумки й висновки, як прийнято в усьому цивілізованому світі? А водночас виявити і своє зриме, реалістичне бачення шляхів у майбутнє. Руйнувати старе, віджиле, що заважає рухові вперед, як відомо, легше, ніж будувати, утверджувати нове. Насамперед забули про соціальний захист широких верств населення, занедбали, занехаяли гуманітарну сферу, зокрема культуру, якій передові нації надають вирішального значення. Де наші сучасні заводи, фабрики, підприємства? Натомість з'явився олігархат, корупція. Дбати про якісні дороги треба.

(Автотранспорту «зелену вулицю»). Та чи не доведеться тими дорогами, як нині, і далі вивозити за кордон сировину замість того, щоб її переробляти в себе, отримуючи готовий продукт і створюючи робочі місця? Чому мільйони працьовитих українців, не маючи заняття для своїх робочих рук та інтелекту, опинилися в еміграції? (Таке Багряному не могло навіть наснитися). Та за цей час, маючи бажання й стратегію, можна було за тим же кордоном (у найкращих закладах) навчити сотні й тисячі молодих патріотичних українців, щоб вони, повернувшись додому, брали активну участь у розбудові модерної Держави!

– Невже це з галузі фантастики?

– Або ще такий факт. На відкритті пам'ятника І.Багряному до 110-річчя від дня народження в його рідному місті Охтирці не було жодного представника з Києва, так би мовити, політичної еліти. Усе доводилось робити зусиллям (і коштом) Фондації імені І.Багряного (свідчу це, як її представник). А де ж наші державники, представники громад-

ських організацій? Добре, що побудову пам'ятника (скульптор, заслужений художник Степан Куций) підтримав тодішній голова Охтирської міськради Ігор Алексєєв, голова Сумського земляцтва в Києві Іван Рішняк та місцеві ентузіасти, зокрема Катерина Макаренко, разом з якою мені довелося «відкривати» Багряного його землякам ще в пріснопам'ятну комуністичну епоху. Називаю конкретні призвища, бо щиро вдячний цим людям за допомогу. Звичайно, пам'ятника б не було, якби не турбота багатолітнього члена Управи Фондації Олексія Коновала, званого журналіста і колишнього інженера-проектувальника однієї з чиказьких фірм, яка брала участь у створенні хмарочосів у Нью-Йорку. Та найголовніше, Олексій Григорович особисто знав Івана Багряного, а після його смерті був одним із очільників УРДП.

– В 1992 році держава Україна, віддаючи належне вагомому внеску Івана Багряного у визвольну боротьбу українського народу, удостоїла його найвищої державної нагороди в гуманітарній сфері – Національної премії України імені Тараса Шевченка за романи «Сад Гетсиманський» і «Тигролови». Яке їх значення для підрастаючого покоління українців, які 24 серпня ц.р. святкували 30-ту річницю незалежності України?

– «Сад Гетсиманський» і «Тигролови» невмируща класика української художньої літератури. Обидва ці твори було перекладено іноземними мовами: «Тигролови», наприклад, німецькою, англійською, голландською. (Англійською видано у США та в Канаді загальним накладом понад 1 мільйон примірників). Мені поталанило зустрітися в Новому Ульмі (це сто кілометрів від Мюнхена) з німкенєю, котра берегла примірник «Тигролови» (у перекладі «Das Gesetz der Taiga» – «Закон тайги») з автографом Івана Багряного тридцять років! Роман вийшов трьома накладами і вручався юнакам та дівчатам на подарунок до дня причастя або народження. Але суть навіть не в цьому. Далеко не кожному автору таланить написати, сказати б, «вічну книгу». Саме ту, яку читають усі покоління і в усі часи.

Досліджуючи творчість мого видатного земляка, я часто чув від читачів, людей молодшого і старшого віку, захоплені відгуки про чари художнього слова Івана Багряного. Крім того, всупереч тяжким випробуванням долі він зумів возвеличити людину як таку, вселити у неї віру в себе і потяг до краси. Без цього людина стає звіром. До речі, дуже важливо, що Іван Багряний був одним з уцілілих представників «Розстріляного відродження» двадцятих років (своім духовним наставником вважав незламного Бориса Антоненка-Давидовича) і одночасно став предтечею нової славної когорти шістдесятників. Високої Шевченківської премії того ж таки року, як і Багряний, було удостоєно також і Антоненка-Давидовича (по смертю).

До слова, відомий в діаспорі, за часів незалежності і в Україні, поет, перекладач, прозаїк, літературознавець Ігор Качуровський роман «Сад Гетсиманський» ставив в один ряд із найвизначнішими творами цього жанру, як, скажімо, «Перехресні стежки» Івана Франка, «Кирпатий Мефістофель» Володимира Винниченка і «Місто» Валер'яна Підмогильного. А яка Ваша думка стосовно двох інших творів Івана Багряного роману «Людина біжить над прірвою» і повісті «Огненне коло»? Боюсь помилитися, але вони, здається, теж включені до шкільної програми для вивчення у старших класах.

Щодо шкільної програми не можу нічого сказати. З Ігорем Качуровським був я знайомий особисто. Листувався. І цілком згоден з його думкою про творчість Івана Багряного. Але тут є ще й така особливість. Кожному з нас може бути до вподоби щось більше, а щось менше. Це нормально. Знаю, наприклад, що Валерій Шевчук дуже високої

думки про твір Івана Багряного «Людина біжить над прірвою». Цей роман у закінченому вигляді автор не встиг побачити (передчасна смерть обірвала його працю). Роман із готових уже розділів скомпонував і видав його вірний побратим Василь Гришко, написавши вступне слово «Невгасна віра в людину (Творчий профіль Івана Багряного та його посмертна книга)». Роман побачив світ 1965 року накладом 4 тис. примірників. І це в діаспорі! Обкладинку до книги виготівив відомий художник Яків Гніздовський. Цей твір у нас по-справжньому ще не оцінено. Людина біжить над прірвою це ж неабияке застереження. Все людство біжить над прірвою. У передмові «Одіссея української людини, або Джерела епічного мислення Івана Багряного» до двотомника вибраних творів письменника дано розгорнуту відповідь на цю тему. До двотомника, до речі, ввійшла і повість «Огненне коло». Це прикінцева частина задуманого, але не закінченого І.Багряним епічного роману «Буйний вітер».

– Українсько-американський славіст-мовознавець німецького походження, історик української літератури, літературний і театральний критик, професор Гарвардського і Колумбійського університетів, лауреат Шевченківської премії Юрій Шевельов порівнював роман «Сад Гетсиманський» з трилогією «Архіпелаг ГУ-ЛАГ» Олександра Солженіцина. Цікаво, яка Ваша думка з цього приводу. Що є спільним для двох творів? І, навпаки, що їх принципово різнить?

– Творчий доробок Багряного, зокрема його роман «Сад Гетсиманський», іноземні критики, аналітики порівнювали з книгами таких майстрів, як Артур Кестлер («Сліпуча п'ятьма», «Нуль і нескінченність»), Джордж Орвелл («1984»), Борис Пастернак («Лікар Живаго») та Олександр Солженіцин («Архіпелаг ГУЛАГ»), часто віддаючи перевагу нашому авторові. І в художньому вирішенні цієї теми, і в життєствердному оптимізмі, і навіть у пальмі першості (сталінську гулагівську систему Багряний розвінчав майже на двадцять років раніше, ніж Солженіцин). А це ж має неабияке значення! Ну, не вірю я, щоб Солженіцин не читав роман «Сад Гетсиманський». Та ще тоді, коли його перекладали французькою і видали у Франції. Про це був розголос.

Вражаючи переконливість роману «Сад Гетсиманський», на мою думку, не тільки в майстерному зображенні потужної сталінської машини свавілля, деспотії та беззаконня, яка нищила людину морально й фізично (на що вказували інші дослідники); не в докладних описах тюремного побуту, допитів і тортур (хоч ці проникливі, з документальною точністю описи й засвідчили, що твір значною мірою автобіографічний); навіть не в протистоянні силам зла могутнього, майже фантастичного духу та волі, що не дають зламатися в'язневі просто-таки в нелюдських умовах. Ні! Усе це було б, мабуть, не таким викривальним і дошкульним, якби письменник не дійшов (при тому першим орючи цю тернисту ниву!) простого й водночас геніального висновку, даного вустами того-таки, катованого садистами, головного героя роману Андрія Чумака: «Один – то може бути ворог народу. Два – може бути. Сто – може бути. Тисяча також може бути. Але сотні тисяч! Але мільйони!! То вже не вороги народу. То є народ. Народ. Ви розумієте? Чи ви не знаєте математики? То народ!» На жаль, не можу згадати назви грузинського фільму на цю тему, де також, але значно пізніше, прозвучала ця сама багрянівська ідея. Ех, не вміємо ми віддавати належне нашим славним письменникам!

Записав Тарас ГОЛОВКО

20.09.2021